

LILIANA DIACONU

University of Bucharest

HAGIOGRAPHIC LEGENDS

Abstract: In the first part, the article is beginning with the definition of legend, opposite of the word's etymology: a purpose explanatory narration or a comment about people and a relevant issues, as Ovidiu Barlea affirmed, in „Romanian folklore”, the first volume. The legend is supported on the popular curiosity, as old as people, who like to know everything that's going around, how you brouch the cosmos. The legends are born incessantly in various way after the degree of evolution of mentality of the creator. Often, as it happens in case of hagiography and religious legends, the subjects are borrowed from the biblical background. Having them as characters in God the Father, the Son, the devil, the Virgin and the saints, religious legends throughout the Middle Ages enjoyed considerable success. Of all the characters, the audience agreed was the devil and the saints. In such an important place legends miraculous, which is located in a higher position as the legend is more civilized and less universalistic religion. There are two forms of power represented by God and the devil. The old legend then enters the upper literature and religion, Christ for genuine hero or god must have suffered; human civilization as a whole is the result of personal redemption through suffering. Saint is a Christian character the subject of a cult and lives in Paradise, with God and the angels. Saints have strenght localized, hagiographic legends aiming to justify local cults whose object is to them. The particularity of hagiographic legends consist, not the formation mechanism and change themes, but the use of certain sources and collective orientation defined mental activity. In the Romanian repertoire there are about six hundred types of hagiographic legends, populated by characters such as: Mother of God, St. Peter, St. Toader, St. Alexie, St. Andrew, St. George, St. Demetrius, St. Paraskeve, Sf. Sisoes; covers other holidays of the year and prescriptions/prohibitions related to the celebration of this day, which can be called legendary class calendar. Subcategories of hagiography as martyrs and legends or cultic legends, the latter makes the transition from heroes religion to saints religion. Many of hagiographic legends were born in the sixteenth century, when the cult of the saints had an unusual swing. Localities which housed relics have become places of pilgrimage, and the faithful wanted to know the details of biography, especially his miracles. To satisfy the curiosity of pios pilgrims at the same time to respond to the needs of the cult doomed commemoration day were made hagiographic legends. First hagiographic legends were told by the contemporary saint, witnesses of the events. Historical personality of saint lost his distinctive geographical context, in which they were conducted his life gradually has been deleted; instead, the collective imagination of the masses inclined towards simplification and miraculously creted from vague memories and ancient legends fund popular, the saint, where the especially miraculous aspect of his life was marked. These old books in various languages, have been preserved in the so-called mixed manuscript codices. A quick look makes us notice some interesting names: „History of tobacco”, „Treptenicul”, „Rojdanicul”, „Gromovnicul”, „Alexandria”, stopping us especially to „Codex Sturdzanus”, colection made by priest Gregory. Some of the text encoded in reminded volume was left widespread until the present: Sunday Legend, today Epistle of Jesus Christ, Mother of God's trip to hell, today Epistle of Virgin or Virgin's Dream, Pray St. Sisinius, today Sisoes miracles. For Andre Jolles, in Einfache Formen, the legend is integrated into a system, together with nine other simple types, after Henrik Becker's model and the german word designates only hagiography. The purpose of this style of story is to illustrate the human form embodies Good

as saint expression of goodness and virtue. By the legend, the human form of manifestation of the good is converted into a model to be emulated. In this sense, the legend totally ignores "historical reality" for virtue and knowledge and recognition of the miracle.

Keywords: hagiographic legend, saint, God, devil, miraculous.

În vadină opoziție cu etimologia cuvântului, *legenda* denumește o narațiune cu țel explicativ sau un comentariu despre oameni și aspecte mai proeminente. Legenda se reazemă, ca prim resort generator, pe curiozitatea populară, tot atât de veche cât și omul, avidă de a ști tot ceea ce se petrece în jur, cât ține întinderea cosmosului. Omul a început să caute dezlegarea tainelor existenței, punându-și întrebările cele mai felurite cu privire la fenomenele și aspectele înconjurătoare de la astru până la vierme, despre o natură văzută și nevăzută.¹

Legenda se hrănește din pornirea funciară a omului de orice categorie de a adăuga de la sine la realitatea pe care o observă, de a o investi cu atribute pe care nu le are, de a i se exagera peste măsură. Prin atare operație realitatea dată a devenit mit.² De aceea, legendele se nasc neîncetat, în felurite modalități, după gradul de evoluție a mentalității creatorului. În mediul popular, procesul este frecvent, adesea utilizând reprezentări din legende mai vechi. Adesea însă, cum se întâmplă mai cu seamă în cazul legendelor hagiografice, religioase, subiectele sunt împrumutate dintr-un fond biblic. Nu suntem însă în fața unor simple preluări, ci a unor procese mult mai complicate în urma cărora subiectul împrumutat, remodelat de convenția estetică, de tipul de sensibilitate și înțelegere, se îndepărtează până ajunge de nerecunoscut față de sursa probabilă.³

Tematic, legendele au o cuprindere excesiv de mare, depășind celelalte specii narative în proză și în versuri. Se pare că tematica lor întrece și pe cea ghicitorilor și a liricii populare nu prin numărul tipurilor, cât prin diversitatea subiectelor și mai cu seamă prin ponderea acestora în viziunea populară despre lume. Bogăția excesivă și marea diversitate a repertoriului aduc dificultăți mari cu privire la sistemul de clasificare. Astfel, Societatea internațională pentru cercetarea narațiunilor populare a adoptat următoarea schemă de clasificare: I *legende etiologice și escatologice*; II *legende istorice*; III *legende mitice (ființe și puteri supranaturale)*; IV *legendele religioase (mituri despre zei și eroi)*. Clasificarea nu e totdeauna ușoară, deoarece unele înfățișează atribute care aparțin celor două categorii: unele personalități istorice au suferit o mitizare puternică, legendele lor fiind de fapt istorico-mitice, după cum în grupa legendelor religioase se întâlnesc figuri cu evidente trăsături mitice, adică precreștine, care cel mai adesea îi dau altă configurație decât cea din textele biblice. Cu cât o figură biblică a devenit mai populară, cu atât a acumulat mai multe adaosuri folclorice care pot duce chiar până la o denaturare evidentă.⁴ De asemenea, între ființele mitice există o ierarhie care stabilește între ele un raport de vadină subordonare: Dumnezeu și dracul au puteri discreționare, inclusiv cu privire la soarta cosmosului, pe care o ilustrează grupa legendelor etiologice și escatologice. De aceea, se cuvin a fi înfățișați în fruntea acestora pentru a fi în concordanță cu unitatea viziunii populare.⁵

Avându-le ca personaje pe Dumnezeu-Tatăl, Fiul, dracul, Fecioara și sfinții, legenda religioasă s-a bucurat în întreg Evul Mediu de un succes considerabil. Dintre toate

¹ Bîrlea, Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1981, p.47

² Idem, p.50-51

³ Angelescu, Silviu, *Legenda*, Ediția a 3-a, Ed. Valahia, București, 2008, p.59

⁴ Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1974, p.120

⁵ Bîrlea, Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1981, p.62

aceste personaje, cele mai agreate de publicul de rând au fost dracul și sfinții. Încă în secolul XIX, aceștia din urmă erau obiectul unor culte locale autonome.⁶

În astfel de legende un loc important îl ocupă miraculosul, care este localizat, într-o măsură cu atât mai mare cu cât legenda este mai civilizată, iar religia mai puțin universalistă. Când, de exemplu, apare un întemeietor de religie se formează în jurul său un ansamblu de legende cuprinse în cadrul cunoscut. Există două forme de puteri reprezentate prin Dumnezeu și dracul. Astfel, eroul civilizator este nucleul de unde, prin diferențieri divergente, s-au ivit diversele zeități. El este considerat ca strămoș al unui anumit grup, căruia îi aparțin și intervențiile, formulele magice, ceremoniile introduse de erou. Pe măsură ce astfel de eroi tind să devină zei și difuzează de la un popor la altul, ei includ eroii civilizatori locali, ale căror legende pot subzista, doar numele eroului modificându-se. Vechea legendă pătrunde atunci în literatura superioară și în religie, Hristos: pentru a fi erou sau zeu veritabil trebuie să fi suferit; civilizația umană în ansamblu este rezultatul răscumpărării prin suferința individuală.

Sfântul este un personaj creștin care reprezintă obiectul unui cult și care locuiește în Paradis, alături de Dumnezeu și de îngeri.⁷ Sfinții au o putere localizată, *legendele hagiografice* propunându-și să justifice cultele locale al căror obiect îl constituie aceștia.

Această categorie de legende este extrem de utilă; nu pentru plăcere se enumeră suferințele, faptele și eroismul sfinților, ci în scop educativ, căruia i se adaugă și scopul precis și local: să convingă auditoriul de puterea sfântului și să se asigure cultul sau credincioși și resurse. Lumea în care aceste legende circulă este asemănătoare cu aceea a eroilor civilizatori, pământeană, dar și supraterestră.

Literatura hagiografică este în majoritatea ei savantă, deși anonimă. Ea se datorează unui grup special constituit în interiorul vastei comunități creștine, alcătuit din călugări și preoți. Legenda și cultul hagiografic pot fi, la rândul lor, surse ale unor alte legende. Astfel, particularitatea legendelor hagiografice rezidă, nu în mecanismul formării și modificării temelor, ci doar în utilizarea anumitor surse și în orientarea colectivă a unei activități mentale definite.

În repertoriul românesc există aproximativ șase sute de tipuri de legende hagiografice, populate de personaje precum: Maica Domnului, Sf. Petru, Sf. Ilie, Sf. Toader, Sf. Alexie, Sf. Andrei, Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru, Sf. Cuvioasa Paraschiva, Sf. Sisoe; alte tipuri se referă la sărbătorile de peste an și la prescripțiile/interdicțiile legate de celebrarea acestor zile, clasă ce poate fi numită legendă calendaristică. Subcategoriile ale hagiografiei ar fi și legendele martirilor sau legendele cultice, acestea din urmă pe filiera mentalitară ce face tranziția de la cultul eroilor la cultul sfinților.

Legende despre viețile sfinților apar în literatura română încă din secolul al XVI-lea, fiind într-o strânsă corelație cu literatura religioasă canonică, altădată făcând parte integrantă din cultul ortodox. Nicolae Cartojan urmărește trăsăturile distinctive ale categoriei și legătura ei cu literatura populară. Astfel, cercetătorul împarte materia care face obiectul legendei hagiografice în două grupe:

1. vieți de martiri (Eusebiu de Cesareea descrie martiriul primilor creștini – spânzurarea, arderea pe rug, aruncarea în arena fiarelor, sfâșierea cu unghii de fier);
2. vietii de asceți (odată cu decretarea creștinismului ca religie oficială, în vremea lui Constantin cel Mare, apare o altă formă de eroism religios – ascetismul).⁸

Multe dintre legendele hagiografice au luat naștere în secolul al XVI-lea, când cultul sfinților luase un avânt neobișnuit. Localitățile ce adăposteau moaștele sfinte deveniseră

⁶ A. Van Gennep, *Formarea legendelor*, Ed. Polirom, Iasi, 1997, p.99

⁷ Idem, p.102

⁸ Cartojan, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974, p.175

locuri de pelerinaj, iar credincioșii voiau să cunoască amănuntele biografice, dar mai ales minunile acestuia. Pentru a satisface curiozitatea pioasă a pelerinilor și în același timp pentru a răspunde la trebuințele cultului în ziua sortită comemorării, s-au alcătuit legende hagiografice.⁹ Referințele biografice au fost suplimentate cu numeroase „detalii”, tributare tradiției populare, dar și curentelor filosofice ale timpului, cum ar fi mistica neoplatonică care pretindea că omul asupra căruia se revarsă nimbul sfințeniei se poate lepăda de materialitatea trupului, depășind barierele legilor fizice. Acest lucru vine să explice și apariția elementului miraculos în legende hagiografice.

Primele legende hagiografice au fost povestite de cei contemporani cu sfântul, martori ai evenimentelor. Personalitatea istorică a sfântului a pierdut trăsăturile ei distinctive, cadrul istoric și geografic în care s-au desfășurat viața lui s-a șters treptat; în locul acestora, fantezia colectivă a maselor populare, înclinată spre simplificare și miraculos, a creat, din amintiri vagi și din fondul străvechi al legendelor populare, tipul sfântului, în care mai ales latura miraculoasă a vieții lui a fost accentuată.¹⁰

Aceste cărți vechi, în diferite limbi, s-au păstrat în așa-numiții *codices manuscripti miscellanei*. O trecere rapidă în revistă ne face să remarcăm câteva nume mai interesante: „Istoria tutunului”, „Treptenicul”, „Rojdanicul”, „Gromovnicul”, „Alexandria”, oprindu-ne în mod special la „Codex Sturdzanus”, colecție realizată de preotul Grigorie. Unele dintre textele codificate în volumul amintit au rămas la noi foarte răspândite până în momentul de față: *Legenda Duminicii*, astăzi *Epistolia Domnului Iisus Hristos*; *Călătoria Maicei Domnului la iad*, astăzi *Epistolia Maicei Domnului*, țesută la un loc cu *Visul Maicei Domnului*; *Ruga sântului Sisinie*, astăzi *Minunile sfântului Sisoe*.

Dintre legende apocrife, o mențiune aparte se cuvine a fi făcută în legătură cu *Legenda Duminicii*, astăzi *Epistolia Domnului Iisus Hristos*, versiunea din „Codex Sturdzanus”, care se încheie cu un blestem cu un impact deosebit asupra mentalului popular românesc: cei care neglijează duminica declanșează mânia și pedeapsa.

Călătoria Maicei Domnului la iad, astăzi *Epistolia Maicei Domnului*, are ca temă principală coborârea în infern a unei divinități. Mesajul acestei legende este unul moral-religios, transmitând celor rămași pe pământ ce îi așteaptă pe cei ce se abat de la norme. Finalul legendei este „confirmat” de credința că cei ce mor între Înviere și Duminica Mare (Rusalii), sau numai în Săptămâna Luminată, ajung direct în Rai.

Ruga sântului Sisinie, astăzi *Minunile sfântului Sisoe*, este numită de Nicolae Cartoian „legendă fantastică”, avându-și originea în lumea superstițiilor păgâne. Cunoaște o întinsă circulație în folclor, influențând cu predilecție credințele și superstițiile privitoare la naștere și primii ani ai copilăriei. Conform legendei, o ființă malefică, *Avestița*, *Aripa Satanei*, fură cei șase copii ai sorei lui Sisinie. Sfântul pornește în căutarea lor, blestemând sau binecuvântând – după informațiile obținute -, ulterior învingând demonul și silindu-l să-și divulge formele în care se poate preface și numirile pe care le ia sub aceste înfățișări. Numele demonului scris alături de numele sfântului au darul de a împiedica influența negativă pe care o exercită agentul malefic asupra lehzelor și copiilor mici.

Pentru a scăpa de urmările acțiunilor nefaste, femeile lehuze poartă ca amuletă textul legendei. În Bucovina sunt atestate credințe și practici potrivit cărora oamenii scriau numele demonului pe pereții casei cu scopul îndepărtării duhului necurat. Pentru protejarea nou-născutului, textul-amuletă se poartă într-un săculeț la gâtul copilului, se pune în perna pe care doarme sau în pătuț.

⁹ Idem, p.178

¹⁰ Idem, p.178

Sâmburele primitiv al legendei pare să fie o veche formulă de exorcism, din lumea păgână, împotriva demonilor care puneau în pericol nașterea și viața copiilor mici, tema fiind preluată de creștinism și dând naștere legendei hagiografice.¹¹

Legenda Sfintei Vineri, în care Sfânta însăși a fost supusa probei focului; această legendă (figurând în Codex Sturdzanus), copiată de popa Grigorie din Mahaciu, provenind însă din Mineeele grecești ortodoxe, are la origine alt model: Sfânta Paraschiva - fecioara frumoasă rezistând seducției împăratului Antioh (sau Antonius) și supusă martiriului, dar făcând prozeleți până atunci prin minuni și botez; din ordin imperial a fost fiartă șapte zile și șapte nopți în plumb topit și smoală și, nevătămată de supliciu, "făcând cruce peste zmeu" și practicând exorcismul, e în fine decapitată. În această ipostază, Sfânta Vineri oscilează între apartenența ei la legenda hagiografică sau circumscrierea la cea mitologică.

Alexie, intrupează sub un singur nume două personaje aparent eterogene: unul este *sfântul, omul lui Dumnezeu*, cel care fuge de acasă în noaptea nunții, pentru a se uni pe veci cu Dumnezeu. El este un pribeag, care călătorește prin lume, îmbrăcat sărăcăcios și rugându-se pentru oameni. După câțiva ani, se reîntoarce acasă, fiind recunoscut abia după ce moare; celălalt este *omul dintre oameni*, pe care tradiția îl fixează ca patron al găngăniilor. Există tradiția conform căreia, de ziua lui, 17 martie, se dezgheață și se deschide pământul pentru ieșirea tuturor găngăniilor. Această credință reprezintă, de fapt, gestul nesăbuit regăsit în legenda cocostârcului: la sfatul Sf. Petru, Dumnezeu adună toate găngăniile de pe fața pământului, le pune într-un sac pe care îl dă lui Alexie să îl arunce în mare, fără să-l deschidă. Curiozitatea însă câștigă bătălia din interiorul lui Alexie, care deschide sacul, iar nesupunerea îl transformă în vinovat pentru toate neajunsurile pricinuite în lume de diferitele insecte, iar o a doua metamorfoză presupune raportul om-pasăre (cocostârc).

Protoevanghelia lui Iacob, fratele Domnului a fost scrisă cu scopul de a lămurii copilăria și viața Fecioarei Maria și de a susține dogma imaculatei concepții. Însăși nașterea acesteia reprezintă un miracol: părinții săi, Ioachim și Ana, o au la bătrânețe. Ana rămâne însărcinată mirosind o frunză sau o floare. Maria trăiește între trei și doisprezece ani la un templu, unde primește hrană din mâna unui înger. Ajunsă la pubertate, Maria trebuie să părăsească locul care a găzduit-o atâta timp și să urmeze unui bărbat în vârstă, care să o protejeze. Iosif este ales prin proba sorților sau a semnelor divine, toți văduvii poporului trebuie să vina la templu cu toiagul lor și unuia singur i se va arăta semnul divin; de pe toiagul lui Iosif, un bătrân de optzeci de ani, își ia zborul o porumbiță, simbol al celestului.

Pentru Andre Jolles, în *Einfache Formen*, legenda este integrată într-un sistem, alături de alte nouă forme simple, după modelul lui Henrik Becker, iar termenul german desemnează exclusiv hagiografia.

Rostul acestui tip de povestire este de a ilustra *Binele* deoarece sfântul întruchipează forma umană de manifestare a *binelui* și a *virtuții*. Prin intermediul legendei, forma umană de manifestare a binelui este convertită într-un model demn de a fi *imitat*.¹²

Prima *Formă* aleasă de A. Jolles este *legenda*, pentru că ea apare într-un sector determinat de o cultură occidentală și se prezintă ca un tot bine delimitat – legenda creștină -, încă din primele secole. Prin urmare, nu se observă în totalitate aspectele pe care ea le poate avea, dar, mai curând, se poate discuta despre un tip bine determinat, cu o realizare particulară.

Există întotdeauna avantajele de a sesiza puternic o *Formă* în punctul său de realizare, când este într-adevăr ea însăși; ceea ce interesează este, prin urmare, studiul *legendei*, într-un mileniu și o epocă în care ea este aproape singura lectură, validitatea sa fiind un element esențial, ea reprezentând unul dintre punctele cardinale ale cerului, într-adevăr

¹¹ Idem, p.189

¹² Angelescu, Silviu, *Legenda*, Ediția a 3-a, Ed. Valahia, București, 2008, p.124

singura care permite orientarea. Este adevărat că acest avantaj poate constitui și un pericol: n-ar trebui ca legenda medievală să fie o simplă paradigmă, ar trebui evitată acea imagine, care să ne propună valoarea unui concept, care să înțeleagă *legenda* cu toate puterile ei.¹³

În primele secole ale creștinătății, afirmă cercetătorul, ne aflăm în prezența colecțiilor, mai mult sau mai puțin importante, care reunesc istoria și mărturiile cu privire la viața și acțiunile sfinților.

Acta Martyrum sau *Acta Sanctorum* se regăsește de-a lungul Evului Mediu, nu numai în cărțile care au fost citite, ci și prin influența notabilă pe care au exercitat-o artele plastice și literatura. Avem un exemplu tipic prin *Legenda Sanctorum* sau *Legenda aurea* (cuvântul *legendă* apare pentru prima dată) a episcopului Jacques de Voragine; aceasta, compusă pe la mijlocul secolului al XIII-lea, a deschis, pentru mai multe secole, un tratament particular al legendei între arte. Exprimate sub formă versificată sau în proză, legendele acestea au mari asemănări la nivelul subiectelor propriu-zise – teme, motive, episoade – dar prezintă nuanțări particulare în ceea ce privește perspectiva teologică. Pe când ciclurile occidentale au la bază ideea „imaculatei concepții” și au dezvoltat „cultul Fecioarei Maria”, Orientul ortodox accentuează calitatea Mariei de a fi „Maică a Domnului”.

Deci, tot ceea ce poate semnifica un sfânt ca persoană se rezumă astfel: în primul rând, după ce a apărut în mijlocul umanității ca un deținător de virtuți, primește confirmarea prin miracol; pe de altă parte, odată hotărât caracterul său plin de virtuți, este recunoscut și confirmat după moartea sa, într-o manieră independentă; în al treilea rând, odată ce noua față a personalității sale celeste este confirmată, se atașează virtutea sa și i se dă putere. Toate aceste semnificații pot fi investite într-un obiect și restituite, fără intervenții exterioare, prin moaște.

Există sfinți care cunosc, din leagăn, rugăciunea. Devenind copii, ei se disting de ceilalți, prin bunătate. Spre exemplu, puterea lor nu încetează a se manifesta și a acționa. Există sfinți curajoși, care luptă împotriva tentațiilor, contra adversarilor diabolici, contra diavolului, care, încă, se confruntă cu un tiran păgân. Există sfinți laborioși, care scriu numeroase lucrări de pietate, sau care traversează, fără încetare, lumea pentru a converti păgânii prin predicile lor.

Folosind o formulă un pic tranșantă: sfântul nu dă impresia că ar exista pentru sine, doar pentru comunitate: este adevărat că rămâne dincolo de binecuvântare, de altare, împodobite cu toate atributele sale.

În acest sens, *legenda* ignoră total „realitatea istorică” pentru cunoașterea și recunoașterea virtuții și a miracolului.

BIBLIOGRAFIE

Angelescu, Silviu, *Mitul și literatura*, Editura Univers, București, 1999.

Angelescu, Silviu, *Legenda*, Ed. a 3-a, Editura Valahia Colecția Rânduiala, București, 2008.

Augé, Marc, *Religie și antropologie*, Editura Jurnalul Literar, București, 1995.

Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri*, vol.I-II, în românește de Dana Petrance, Editura Saeculum I.O., București, 2002.

Bîrlea, Ovidiu, *Folclorul românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1981-1983.

Bîrlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, vol.I-III, Editura pentru Literatură, București, 1966.

Bîrlea, Ovidiu, *Cercetarea prozei populare epice*, în *Revista de folclor*, I, 1956, nr.1-2.

¹³ Jolles, Andre, *Einfache Formen* varianta franceză *Formes simples*, Editions du Seuil, Paris, 1972, p.27-35

Brill, Tony, *Legendele românilor*, vol. I-III, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1994.

Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974 .

Chițimia, I.C., *Clasificarea și definirea literaturii populare în proză, în Folclorul românesc în perspectivă comparată*, Editura Minerva, București, 1971 .

Dragoslav, Ioan, *Povestiri biblice populare*, Editura Rosmarin, București, 1994.

Eliade, Mircea, *Sacru și profanul*, Editura Humanitas, București, 2005 .

Ispas, Sabina, *Preminte Solomon: Legenda populară românească între canonic și apocrif* (studiu), Editura Saeculum I.O., București, 2006.

Ispas, Sabina, *Tipologia legendei populare românești* (studiu), Editura Saeculum, 1998.

Jolles, André, *Einfache Formen* varianta franceză, *Formes simples*, Ed. de Seuil, Paris, 1972.

Marian, Simion Florea, *Legendele Maicii Domnului*, studiu folcloristic, București, 1904.

Olteanu, Antoaneta, *Calendarul poporului român (Calendarul sărbătorilor cu dată fixă, calendarul sărbătorilor mobile, calendarul anotimpurilor, calendarul săptămânal, calendarul zilelor și nopților, calendarul lunar, cuprinde și viețile sfinților ortodocși)*, București, Editura Paideia, 2001.

Pamfile, Tudor, *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cu studiu introductiv și notă asupra ediției de Mihai Alexandru Canciovici, Editura All, București, 1997.

Papadima, Ovidiu, *O viziune românească a lumii: studii de folclor*, Editura Saeculum, București, 1995.

Pop, Mihai, *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, București, 1998.

Pop, Mihai. Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1991.

Ruxăndoiu, Pavel, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, București, 2001.

Stoian, Ion M. Pr., *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994.

Van Genep, Arnold, *Formarea legendelor*, în românește de Lucia Berdan și Crina Ioana Berdan, Editura Polirom, Iași, 1997 .

Voronca Niculiță, Elena, *Datinile și credințele poporului roman adunate și așezate în ordine mitologică*, Cernăuți, 1903.

*** *Mica Biblie*, Editura Arhiepiscopiei Bucureștilor, București, 1994.

*** *Noul Testament*, versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

*** *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.